

Levande fäbodrar i Gävleborg

- en uppföljning av miljömålet om fäbodbeta

Länsstyrelsen
Gävleborg

Levande fäboddar i Gävleborg

- en uppföljning av miljömålet om fäbodbeta

Länsstyrelsen
Gävleborg

Omslagsbild: Dyrvallen. Foto: Anna Sundberg.

Sammanfattning

Enligt Gävleborgs miljömål 13.5 Fäbodbete, ska ”Bete bedrivs vid minst 70 fäboddar år 2010. Minst tio av fäbodarna bör ha sina djur frigående i skogen.” Målet har följts upp under våren 2010 för att undersöka vid hur många fäbodvallar som bete bedrivs.

Resultatet visar att på 64 av 79 fäbodvallar i länet bedrivs bete. På tio av dessa går djuren dessutom fritt i skogen. Det betyder att vi inte uppfyller målet om minst 70 fäbodvallar med bete år 2010 men däremot når vi målet om tio fäbodvallar där djuren är frigående i skogen. Nötkreatur är det vanligaste djurslaget men får är också vanligt förekommande. I Ovanåkers kommun finns flest betade fäbodvallar, 28 vallar av 30, men även i Ljusdal finns många aktiva vallar, 15 av 17.

Fäboddriften är en viktig del av Gävleborgs kulturhistoria genom bland annat ost- och smör tillverkning samtidigt som byggnaderna och gärdesgårdarna bidrar till kulturmiljön. Fäbodbruket gynnar också, med bete och slåtter, den biologiska mångfalden.

Studien har genomförts av Elin Hultman genom telefonintervjuer med 70 fäbodbrukare som ingick i inventeringen ”Rovdjurskador och förvaltning av fäbodmiljöer” år 2005 av Joni Lidberg. Sedan har ytterligare nio fäboddar lagts till i studien, efter en genomgång av Länsstyrelsens kartmaterial för miljöstöd till ängs- och betesmarker.

Bakgrund

Fäbodarna och driften kring vallen är mycket viktig eftersom markerna hålls öppna och håller fäbodkulturen levande. Genom att fäbodvallen betas och slås främjas den biologiska mångfalden därför att arter med speciella krav på livsmiljö gynnas. Driften kring vallen bidrar till att fäbodkulturen, med till exempel ost- och smör tillverkning enligt gammal tradition lever vidare. Byggnaderna och vallarna med sina gärdesgårdar bidrar till att bevara kulturmiljön.

Fäbodvallen

En fäbodvall är en samlingsplats för betade husdjur med tillhörande stugor, fäboddar och fähus. Förr förde man boskapen hit för att beta, ofta fritt på skogen, under sommarhalvåret. Efter kvällsmjolkning blev boskapen inhyst i fähus där de under natten fick skydd från myggor, knott och rovdjur. Fäboddriften var förr ett nödvändigt komplement till driften på hemgården, som vanligen inte kunde sörja för

Figur 1. Svedbovallen. Foto: Anna Sundberg

den mängd hö som behövdes under ett år. En fäbodvall delades ofta mellan flera bondgårdar från samma by, men varje bondgård hade sin egen grupp av fäbodar i utkanten av den gemensamma betesmarken.

Skogen intill fäboden, där djuren betade, kännetecknas av ljusa gläntor, öppna myrar och ett myller av stigar. I de öppna gläntorna kommer solljuset ner till marken och gör gräset extra välsmakande för djuren. På fäbodvallen har bete och slåtter bidragit till att antalet arter ofta är stort. Marken är ofta utarmad på näring eftersom den betas och höet tas från marken. Därmed gynnas de växter som behöver hävd (bete och slåtter). Låsbräken, stagg, prästkrage, ängsfryle, kattfot och ögontröst är exempel på växter som förekommer på fäbodarnas ängsmarker.

Fäboddriften har långa anor men blev mindre vanlig när jordbruket effektiviserades och skogen blev värdefull. I Gävleborg är fäboddriften en viktig del av vår historia. Den är värd att bevara både av kulturmiljö- och naturmiljöskäl varför regionala miljömål formulerats för fäbodbruk.

Miljömål

År 2002 formulerades ett miljömål att bete ska bedrivas vid minst 50 fäboddar, varav 5 bör ha sina djur frigående. Målet reviderades efter Joni Lidbergs, Ovanåkers kommun, inventering av fäboddar med betande djur i Gävleborgs län sommaren år 2005. Syftet med inventeringen var att underlätta fäbodbrukarnas arbete med förebyggande åtgärder mot rovdjursskador. Resultatet visade att det fanns 73 aktiva fäboddar i Gävleborgs län år 2005. Som följd reviderades 2002 års miljömål till att bete ska bedrivas vid minst 70 fäboddar år 2010, varav minst 10 bör ha sina djur frigående.

Målet för fäbodbete bidrar även till det regionala målet 13.2 *Ängs- och betesmarker*, som innefattar slåtterängar, eftersom markerna kring vallen och till viss del på vallen ofta slås. Slåtterängar med dess rika flora finns, tack vare slåtter, ofta kvar vid fäboddar som inte vuxit igen eller i för hög grad övergått till fritidsbebyggelse. Förr slog man marken där djuren inte kunde eller fick beta, för att få vinterfoder till djuren. En slåtteräng kan innehålla många gånger fler djur- och växtarter än motsvarande yta åker. Aktiva fäbodvallar bidrar därför ofta till en ökning av arealen slåtterängar och gynnar därmed den biologiska mångfalden.

Stöd

Fäbodbrukare kan söka jordbruksstöd hos Länsstyrelsen för skötsel av fäbodbete där marken har en lång historia av fäbodbruk och därför har höga naturvärden. Ersättning kan också ges för skötsel av betesmarker, slåtterängar, fäbodbete och skogsbete eller för att restaurera betesmarker och slåtterängar. Syftet med ersättningen är att bevara och förstärka betesmarkernas och slåtterängarnas natur- och kulturmiljövärden. Länsstyrelsen fastställer en plan där det framgår vilka skötselkrav som gäller under den femåriga åtagandeperioden.

Ersättning kan även delas ut för restaurering av byggnader av genuin karaktär som inte är i bruk, så kallade överlopsbyggnader. Länsstyrelsen gör en bedömning om ett objekt är lämpligt för ersättning. Restaureringen innebär renovering av tak, stomme och/eller grund samt att bidra till att hålla hela byggnaden i gott skick i ytterligare minst fem år. Stöd kan även sökas för restaurering av gårdesgårdar.

Rovdjur

Fäbodvallen och dess tamdjur, som ofta ligger ensligt i skogen, har ett utsatt läge med tanke på skogens rovdjur. Gävleborgs län hyser Sveriges fem stora rovdjur: björn, lo, varg, järv och kungsörn. Länsstyrelsen ansvarar för att inventera och kartlägga rovdjuren i länet. Det hör också till länsstyrelsens uppgift att informera om rovdjur, att förebygga och betala ut ersättning för rovdjursskador på tamdjur, samt att verka för att rovdjur inte dödas illegalt. Länsstyrelsen bidrar med gratis rådgivning kring uppförande av stängsel samt ansökan om ersättning. Bidrag kan sökas för uppförande av rovdjursavvisande stängsel kring djurbesättningar i områden där rovdjursangrepp kan befaras. Skydds jakt får utföras på enskilda rovdjur eller familjegrupper av björn, järv, lo, varg och kungsörn som orsakar allvarlig skada, efter beslut av Länsstyrelsen eller Naturvårdsverket.

Metod

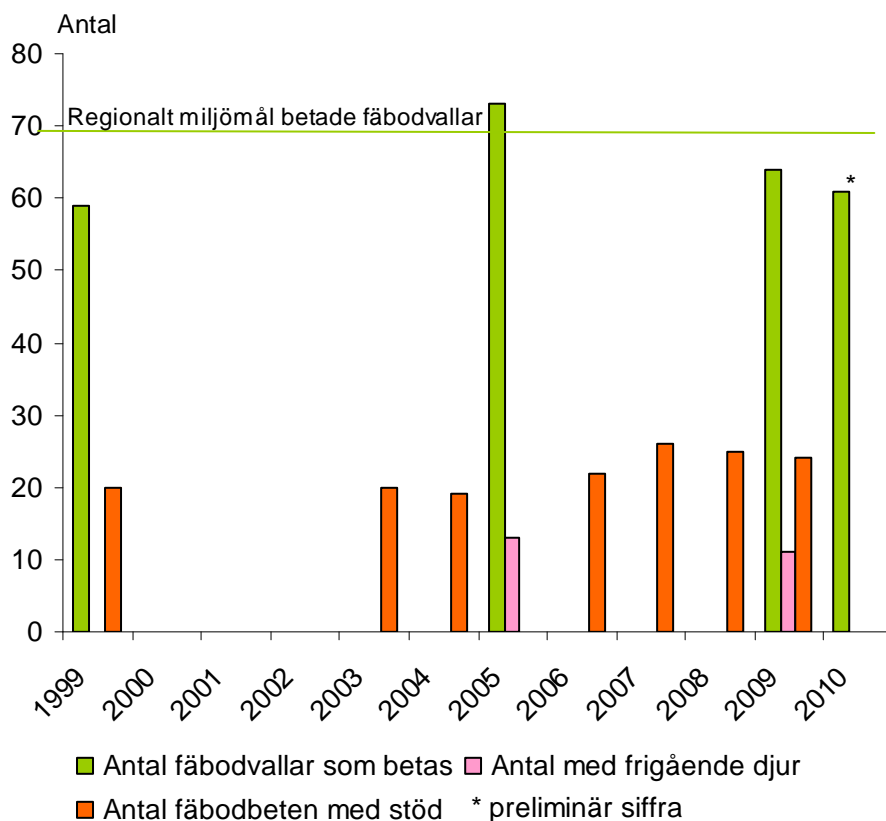
Uppföljningsarbetet bygger på telefonintervjuer med brukare till 70 av fäbodvallarna som ingick i inventeringen *"Rovdjursskador och förvaltning av fäbodmiljöer"* av Joni Lidberg år 2005. Sedan har ytterligare nio fäboddar lagts till efter en inventering av länsstyrelsens kartmaterial för miljöstud till ängs- och betesmarker. Inför intervjuerna sammanställdes ett frågeformulär, se bilaga, tillsammans med Johan Färilin, Daniel Hansson, Anders Johansson och Jan Moberg. Frågorna är besvarade utifrån 2009 års fäboddrift. Studien har genomförts av Elin Hultman.

Resultat

Fäbodkulturen lever vidare

Bete bedrivs på 64 fäbodvallar i Gävleborgs län vilket är en minskning från år 2005 då det fanns 73 aktiva fäbodvallar. Det betyder att vi inte uppfyller målet om minst 70 fäbodvallar med bete år 2010, se figur 1. Fäboddriften är ett tidskrävande arbete som många har som fritidssyssla vid sidan av sitt vanliga yrke, vilket gör det svårt att få tiden att räcka till. Flertalet brukare har inte bete på sina marker på grund av bristen på djur. Flertalet av dessa har vid telefonsamtal uttryckt att de gärna ser att någon annan brukare betar deras marker. Positivt i studien är att fäbodkulturen lever vidare, så många som 95 % av de aktiva fäbodbrukarna år 2009 planerar att ha djur på bete även år 2010. För resultat för respektive fäbodvall se bilaga 2.

Figur 1. Antal fäbodrar i Gävleborg

Ovanåkers kommun har flest betade fäbodvallar, 28 av 30, men även i Ljusdal finns många aktiva vallar, så många som 15 av 17, se tabell 1. På 10 av de 64 aktiva fäbodvallarna går djuren fritt i skogen vilket uppfyller målet om minst 10 fäbodvallar med djuren frigående. Så många som sju av dessa ligger i Ljusdals kommun medan de återstående tre är placerade i Bollnäs, Ockelbo och Sandvikens kommun. Det är kulturhistoriskt viktigt att det frigående betet lever vidare eftersom det var en naturlig del av den gamla fäbodkulturen.

Tabell 1. Antal aktiva fäbodrar per kommun

Kommun	Antal fäbodvallar	Antal fäbodvallar som betas	Antal fäbodvallar med frigående djur
Ljusdal	17	15	7
Nordanstig	1	0	0
Hudiksvall	13	5	0
Söderhamn	1	1	0
Bollnäs	5	4	1
Ovanåker	30	28	0
Ockelbo	1	1	1
Sandviken	8	7	1
Gävle	3	3	0

De flesta brukarna har sina egna djur på vallen men lånade djur förekommer, se tabell 2. Nötkreatur är det vanligaste betesdjuret, men får är också vanligt förekommande. Fäbodrar förknippas traditionellt med fjällkor och getter vilket även idag är vanligt på länets fäbodvallar, visar studien. Djuren betar oftast i hägn vars storlek i de flesta fall är ungefär 3 hektar stora men hägnen varierar mellan 1 och 84 hektar. Betestiden varierar från tre månader upp till så mycket som sex månader. De flesta brukarna låter djuren beta från juni till augusti

men även från maj/juni till september är vanligt. Slåtter bedrivs på 29 av de 79 fäbodvallarna. De flesta fäbodbrukarna upplever inte att de haft problem med rovdjur det senaste året.

Tabell 2. Samlade resultat

Resultat fäbodbeta i Gävleborgs län

Antal fäbodvallar i studien	79
Antal fäbodvallar som betas	64
Antal fäbodvallar med frigående djur	10
Antal brukare med egna djur	43
Antal brukare med nötkreatur	41
Antal brukare med får och getter	31
Antal brukare med hästar	2
Antal brukare med grisar	1
Antal fäbodvallar där gräs slåss	29
Antal brukare som upplevt problem med rovdjur	11
Antal fäbodvallar som planerar bete även år 2010	61

Felkällor

Alla länets fäbodbrukare är inte kända för länsstyrelsen, därför kan fäbodvallar med betande djur ha missats. Studien anses dock omfatta majoriteten av länets fäbodbrukare.

Fortsatt arbete

Fäbodbrukarnas möjlighet att få stöd för sitt arbete och hjälp till information kan förenklas. Länsstyrelsen genomför nätverksträffar i samarbete med fäbodföreningen för att skapa en bra kommunikation kring aktuella fäbodfrågor som kan bidra till bättre förutsättningar för ett aktivt fäbodbruk.

Medverkande

Studien har genomförts av Elin Hultman med stöd av Gunilla Jonsson. Johan Färlin, Daniel Hansson, Anders Johansson och Jan Moberg har bidragit med sakkunskap och frågor inför telefonintervjuerna.

Referenser

- Lidberg Joni, *Rovdjurskador och förvaltning av fäbodmiljöer*, 2005
- Länsstyrelsen Gävleborg, *Besök Gävleborgs fäbodar*, 2009
- Länsstyrelsen Gävleborg, *Brukarstödsregistret*
- Länsstyrelsen Gävleborg, *Information om miljöersättning till överloppsbyggnader inom utvald miljö i Gävleborgs län 2009*, 2009
- Länsstyrelsen Gävleborg, *Ångar och betesmarker i Gävleborgs län*, 2005

Bilaga 1.

Frågeformulär

1. Betades fäbodvallen sommaren år 2009?
 - Är djuren frigående eller inhägnade? Ungefär hur stort är hägnet?
 - Vems djur betar marken?
 - Vilket djurslag?
 - När på säsongen betade djuren?
 - Planerar du att ha djur på bete även år 2010?
2. Bedrivs slåtter, av dig eller någon annan, vid fäboden?
 - Med vad utförs slåttern (traktor, lie etc.)?
 - Vilken typ av mark är det (vall, åker, dike etc.)?
3. Känner du till några andra fäbodvallar i närheten?
4. Har du upplevt problem med rovdjur?
 - Har du rovdjursavvisande stängsel som du beviljats bidrag av länsstyrelsen för att sätta upp?

Bilaga 2.

NR	KOMMUN	FÄBODVALL	BETE 2009	FRIGÅENDE	INHÄGNAT	SLÅTTER	ROVDJURS- PROBLEM	BETE 2010
1	Ljusdal	Näsvall, Anders-Ors	ja	ja	nej	nej	nej	ja
2	Ljusdal	Näsvall, Ångmans	ja	nej	ja	nej	ja	ja
3	Ljusdal	Näsvall, Falls	ja	ja	nej	nej	ja	ja
4	Ljusdal	Venåsvall	ja	ja	ja	nej	ja	ja
5	Ljusdal	Digerkölsvallen	ja	nej	ja	nej	nej	nej
6	Ljusdal	Agvall	nej	nej	nej	nej	nej	nej
7	Ljusdal	Torkelsbo	ja	ja	nej	nej	ja	nej
8	Ljusdal	Gådavallen	ja	ja	ja	nej	ja	ja
9	Ljusdal	Nyvallen	ja	ja	nej	nej	nej	ja
10	Ljusdal	Nyvallen	ja	ja	nej	nej	nej	ja
11	Ljusdal	Gillermyran och Turåsen Prästvallen,	ja	nej	ja	nej	ja	ja
12	Ljusdal	Aspa/Tönners	ja	nej	ja	nej	nej	ja
13	Ljusdal	Harsens Fäbodarna	ja	nej	ja	nej	nej	ja
14	Ljusdal	Prästvallen, Kristoffers	ja	ja	nej	nej	nej	ja
15	Ljusdal	Svedbovallen	ja	ja	nej	nej	nej	ja
16	Ljusdal	Skålvallen	nej	nej	nej	ja	nej	nej
17	Ljusdal	Ranvallen	ja	nej	ja	nej	ja	ja
18	Nordanstig	Västansjövallen	nej	nej	ja	ja	nej	nej
19	Hudiksvall	Vallavallen	nej	nej	nej	nej	nej	nej
20	Hudiksvall	Hjortstavallen	nej	nej	nej	nej	nej	nej
21	Hudiksvall	Utnäsbodarna	ja	nej	ja	nej	nej	ja
22	Hudiksvall	Ofärnevallen	nej	nej	nej	nej	nej	nej
23	Hudiksvall	Tannavallen 1	nej	nej	nej	ja	nej	nej
24	Hudiksvall	Tannavallen 2	ja	nej	ja	ja	nej	ja
25	Hudiksvall	Trogstavallen	nej	nej	nej	nej	nej	nej
26	Hudiksvall	Dyrvallen	nej	nej	nej	ja	nej	nej
27	Hudiksvall	Bromsvallen	nej	nej	nej	ja	nej	nej
28	Hudiksvall	Norrvallen/Mellanvallen	ja	nej	ja	ja	nej	ja
29	Hudiksvall	Södralågsbo	ja	nej	ja	ja	nej	ja
30	Hudiksvall	Blacksåsvallen	nej	nej	nej	nej	nej	nej
31	Hudiksvall	Sjuvallen/Björso	ja	nej	ja	nej	nej	ja
32	Söderhamn	Mossviken	ja	nej	ja	ja	ja	ja
33	Bollnäs	Lars-Svens	nej	nej	nej	ja	nej	nej
34	Bollnäs	Örbodarna	ja	nej	ja	nej	nej	ja
35	Bollnäs	Bojäntans	ja	ja	ja	nej	nej	ja
36	Bollnäs	Knupbodarna	ja	nej	ja	nej	nej	ja
37	Bollnäs	Persbo	ja	nej	ja	ja	nej	ja
38	Ovanåker	Nybo	nej	nej	nej	ja	nej	nej
39	Ovanåker	Våsbo, Skomakra	ja	nej	ja	ja	nej	ja
40	Ovanåker	Våsbo, Lassas	ja	nej	ja	ja	nej	ja
41	Ovanåker	Våsbo, Haga	ja	nej	ja	ja	nej	ja
42	Ovanåker	Våsbo, Ol-Ols	ja	nej	ja	ja	nej	ja
43	Ovanåker	Juggasvallen	ja	nej	ja	nej	nej	ja
44	Ovanåker	Homnabo, Nygårds	ja	nej	ja	ja	nej	ja
45	Ovanåker	Homnabo, Färnsmyr	ja	nej	ja	nej	nej	ja
46	Ovanåker	Homnabo, Mattespallas	ja	nej	ja	ja	nej	ja
47	Ovanåker	Homnabo, Bergspellas och Hillströms(Doma)	ja	nej	ja	nej	nej	ja
48	Ovanåker	Gräsbo, Lillhøjens	ja	nej	ja	nej	nej	ja
49	Ovanåker	Gräsbo, Danes	ja	nej	ja	nej	nej	ja
50	Ovanåker	Gräsbo, Edlings	ja	nej	ja	nej	nej	ja
51	Ovanåker	Gräsbo, Ståhls	ja	nej	ja	nej	nej	ja
52	Ovanåker	Gräsbo, Uddas	nej	nej	nej	ja	nej	nej
53	Ovanåker	Loftsbo, Backa	ja	nej	ja	nej	nej	ja
54	Ovanåker	Morabo, Klo	ja	nej	ja	nej	nej	ja

NR	KOMMUN	FÄBODVALL	BETE 2009	FRIGÅENDE	INHÄGNAT	SLÅTTER	ROVDJURS- PROBLEM	BETE 2010
55	Ovanåker	Morabo, Jonpers	ja	nej	ja	ja	nej	ja
56	Ovanåker	Morabo, Nils-						
57	Ovanåker	Pers/Lövbergs	ja	nej	ja	nej	nej	ja
58	Ovanåker	Torpet, Skommar/Berg	ja	nej	ja	nej	ja	ja
59	Ovanåker	Torpet, Olpas/Mångs	ja	nej	ja	nej	nej	ja
60	Ovanåker	Torrbergsbo, Mattes	ja	nej	ja	ja	nej	ja
61	Ovanåker	Norsbo, Mittjas	ja	nej	ja	nej	nej	ja
62	Ovanåker	Andtjärabo, Olars	ja	nej	ja	nej	nej	ja
63	Ovanåker	Andtjärabo, Smens	ja	nej	ja	ja	nej	ja
64	Ovanåker	Bergsbo, Höjen	ja	nej	ja	nej	nej	ja
65	Ovanåker	Gammel-Edsbo	ja	nej	ja	nej	nej	ja
66	Ovanåker	Stockavallen	ja	nej	ja	nej	nej	ja
67	Ovanåker	Ryggesbo, Tennfuga	ja	nej	ja	ja	ja	ja
67	Ovanåker	Skalen	ja	nej	ja	ja	ja	ja
68	Ockelbo	Gåsbäcken	ja	ja	ja	ja	ja	ja
69	Sandviken	S' Lars Ollas	ja	nej	ja	ja	nej	ja
70	Sandviken	Finnäs	ja	nej	ja	ja	nej	ja
71	Sandviken	Styggrönningen	ja	nej	ja	nej	nej	ja
72	Sandviken	Digeräng	ja	nej	ja	ja	nej	ja
73	Sandviken	Brobygge fäbodar	ja	nej	ja	ja	nej	ja
74	Sandviken	Norra Lumshedens fäbodar	ja	ja	nej	nej	nej	ja
75	Sandviken	Sömskars	ja	nej	ja	nej	nej	ja
76	Sandviken	Kalvs fäbodar	nej	nej	nej	ja	nej	nej
77	Gävle	Nyvallen	ja	nej	ja	nej	nej	ja
78	Gävle	Skvaterbäcken	ja	nej	ja	nej	nej	ja
79	Gävle	Häckelsängs fäbodar	ja	nej	ja	nej	nej	ja

Länsstyrelsens rapporter 2010

- 2010:1 Skogsmiljöer och arter i den utvidgade Hamra nationalpark – inventeringsrapport
- 2010:2 Kvinnors och mäns företagande i Gävleborgs län 2010 – statistisk rapport
- 2010:3 När fisken sina reproduktionsområden i Gävleborgs kustmynnande vattendrag?
- 2010:4 Framtida Hamra nationalpark ett sökande efter mänskliga spår i utmarken
- 2010:5 Förebyggande arbete inom området ANDT – Alkohol, Narkotika, Dopning och Tobak i Gävleborgs län 2009
- 2010:6 Inventering av liten aspgelélav i lövrika skogar i norra hälsingland 2009
- 2010:7 Förorenade områden i Gävleborgs län – Inventering av branschen, tillverkning av trätjära
- 2010:8 Fiskyngel i Långvind och Harkskär sommaren 2009
- 2010:9 Levande fåbodrar i Gävleborg - en uppföljning av miljömålet om fåbodbete

Länsstyrelsen Gävleborg
Rapportnr: 2010:9
ISSN: 0284:5954

Länsstyrelsen
Gävleborg

Besöksadress: Borgmästarplan, 801 70 Gävle **Telefon:** 026-17 10 00
Webbadress: www.lansstyrelsen.se/gavleborg